

УДК 343.36.126

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-2-2

Матвійчук Валерій Костянтинівич,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-3459-0056

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОЕКТУВАННЯ ЧИ ЕКСПЛУАТАЦІЯ СПОРУД БЕЗ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

У статті висвітлюються теоретичні та практичні проблеми суб'єктивної сторони кримінального правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України - надалі ст. 253 КК).

Акцентується увага на тому, що питання суб'єктивної сторони кримінального правопорушення і досліджуваного складу діяння відноситься до числа недостатнього опрацьованих. Автор звертає увагу на те, що кожна ознака суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 253 КК), щоб юридична характеристика вказаної норми повністю співпадала із законодавчим її описанням.

У роботі підняті дискусійні питання стосовно поняття суб'єктивної сторони кримінального правопорушення в порядку постановки проблеми, особлива увага приділяється співвідношенню суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та вини.

Значна увага торкається методологічної основи пізнання психіки особи щодо вчиненого нею кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК і критерію її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

З метою більш поглибленого з'ясування досліджуваного питання автор звертається до існуючих поглядів на суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК, та піддає їх критичному аналізу. Крім того в статті проводиться опитування працівників правоохоронних органів, суддів, захисників, викладачів закладів вищої освіти, студентів старших курсів юридичних вузів, факультетів для розуміння їх позиції в досліджуваному питанні.

У публікації обґрунтовуються положення вини, з'ясовуються мета і мотив кримінального правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля.

Автором визначається суть мотиву та мети кримінального правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета, кримінальне правопорушення, психічне ставлення.

Matviichuk Valerii. The subjective side of the criminal offense of designing or operating buildings without environmental protection systems: theoretical and practical problems

The article highlights the theoretical and practical problems of the subjective side of the criminal offense of designing or operating buildings without environmental protection systems (Article 253 of the Criminal Code of Ukraine - hereinafter referred to as Article 253 of the Criminal Code).

Emphasis is placed on the fact that the issue of the subjective side of the criminal offense and the investigated composition of the act is one of the insufficiently studied. The author draws attention to the fact that every feature of the subjective side of this criminal offense must be thoroughly investigated in the case of application of the criminal law norm (Article 253 of the Criminal Code), so that the legal characteristics of the specified norm fully coincide with its legislative description.

The work raises debatable issues regarding the concept of the subjective side of a criminal offense in the order of setting the problem, special attention is paid to the correlation between the subjective side of a criminal offense and guilt.

Considerable attention is paid to the methodological basis of knowing the psyche of a person in relation to the criminal offense committed by him, provided for in Art. 253 of the Criminal Code and the criterion for its clarification through the analysis of the activity of the person who committed the criminal offense.

For the purpose of a more in-depth clarification of the researched issue, the author refers to the existing views on the subjective side of the criminal offense provided for in Art. 253 of the Criminal Code, and subjects them to critical analysis. In addition, the article conducts a survey of law enforcement officers, judges, defense attorneys, teachers of higher education institutions, senior students of law schools, faculties to understand their position on the issue under study.

The publication substantiates the provisions of guilt, elucidates the purpose and motive of the criminal offense of designing or operating buildings without environmental protection systems.

The author defines the essence of the motive and purpose of the criminal offense of designing or operating structures without environmental protection systems.

Key words: subjective side, guilt, motive, goal, criminal offense, mental attitude.

Основний текст статті. Питання суб'єктивної сторони кримінального правопорушення і досліджуваного складу кримінального правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, зокрема, відноситься до числа недостатньо з'ясованих. Поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою «органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинні бути вичерпно досліджені у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 253 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням».

В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення і, зокрема, кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 253 КК, визначається «як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою» [1, с. 115]. Таким чином, як вірно указують деякі автори, що «однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і ціле, і частина – суб'єктивна сторона й вина» [2, с. 5]. Крім того, є й інше розуміння суб'єктивної сторони, зокрема «це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину» [3, с. 161]. Маємо переконання, що і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта представляє собою вину у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці. Зазначені питання залежать від вирішення проблеми про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, а тому в загальних рисах розглянемо ці загально-теоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу статті. З означеного питання висловлені три основні погляди: 1) П. С. Дагель переконує, що «вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині» [4, с. 78], тобто цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [5, с. 41]. П. С. Дагель зазна-

чав, що «точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (вини) і ознак складу кримінального правопорушення, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини» [6, с. 123]. Характеризуючи таку позицію слід погодитися з твердженням А. І. Рарога: «1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприйнятлива – в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родові поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П. С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П. С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст)» [7, с. 5-8]. Викладене вище свідчить, що ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим.

Існує думка, що вина як поняття більш широке, ніж суб'єктивна сторона, зокрема Ю. А. Демидов запевняє, що «вина не може зводитися до якого-небудь елементу злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину)» [8, с. 114]. Також Г. А. Злобін переконує, що «вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підста-

вою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню)» [9, с. 23]. Проте Б. А. Протченко, оцінюючи погляди Ю. А. Демидова і Г. А. Злобіна, запевняє, що «вони помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння, а також пропонує погодитися з думкою А. І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б. С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою» [10, с. 9]. Слід погодитися з думкою А. І. Рарога, що «такі судження Ю. А. Демидова, Г. А. Злобіна та інших науковців мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказовість факту вчинення злочину конкретною особою» [11, с. 15].

У вітчизняній доктрині кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони кримінального правопорушення розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини, оскільки ці ознаки зв'язані між собою, проте є самостійними психологічними явищами та не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Ми переконані, що до суб'єктивної сторони кримінального правопорушення необхідно віднести і таку психологічну ознаку, як емоції, оскільки вона знайшла закріплення в законі про кримінальну відповідальність [2, с. 6]. Отже вина не вичерпує повністю суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого кримінального правопорушення у формі умислу й необережності [1, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в статтях 24 і 25 КК [11]. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в кримінальному правопорушенні як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити суд. У сенсі нашого дослідження можна стверджувати, що структура об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК, як діяння з формальним складом свідчить, що це кримінальне правопорушення може вчинятися лише умисно.

Характер та зміст вини у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, до яких

належить діяння, передбачене ч. 1 ст. 253 КК, не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчинених нею дій. Інтелектуальна ознака умислу в даних кримінальних правопорушеннях включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності своїх дій. Ставлення до наслідків за ч. 1 ст. 253 КК відсутнє. Натомість вольова ознака кримінальних правопорушень, що нами аналізуються, реалізується у бажанні вчинення конкретних дій, зазначених в диспозиції ч. 1 ст. 253 КК, тому кримінальне правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (за ч. 1 ст. 253 КК) може бути вчиненим тільки з прямим умислом. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко вираженої протиправності у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума. Однією з основних ознак, які характеризують кримінальне правопорушення, передбачене ст. 253 КК, є суспільна небезпека. Визначаючи зміст інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст. 253 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в ч. 1 ст. 253 КК. Аналіз змісту умислу кримінальних правопорушень, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи. Враховуючи зазначене, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння передбачає

його підвищену суспільну небезпеку. Це складає, на нашу думку, перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини. На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ч. 1 ст. 253 КК спосіб чи утриматись від нього. У цьому випадку винний усвідомлює, що вчиняючи дії, передбачені ч. 1 ст. 253 КК, особа бажає їх вчинити. На думку певного кола науковців, умисним вважаються також дії особи, яка, не усвідомлюючи самої суспільної небезпечності свого діяння, але бажає його вчинити [12, с. 134]. Дане правило може бути застосовано і для аналізованих кримінальних правопорушень як діянь із формальним складом, які можуть бути вчинені лише з прямим умислом і для наявності складу кримінального правопорушення немає кримінально-правового значення передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Здійснюючи проектування чи експлуатацію споруд без систем захисту довкілля, винний взагалі може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату його поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння.

Суть мотиву кримінальних правопорушень, передбачених ст. 253 КК може проявлятися у: 1) впливі зацікавлених осіб; 2) користі; 3) з інших причин. Цікаво, що подібною є градація мотивів вчинення й інших кримінальних правопорушень. Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ч. 1 ст. 253 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознаки умислу, то вони таким чином складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психічного процесу в зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення, вони складаються із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Тому мотив – це завжди психологічна причина вчинку, в цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо. Хоча мотиви кримінального правопорушення проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля не визначені законом (ст. 253 КК), однак в кримінальному провадженні вбачається необхідним на стадії досудового розслідування встановити мотив та обґрунтувати його в обвинувальному вирокі. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б. С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [13, с. 15]. У відповідності з п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма

вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення [14].

Мотиви цього умисного діяння можуть бути різними, однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом кримінального правопорушення розуміють як обумовлене певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні діяння [15, с. 71]. Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності, уявна модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій) [15, с. 71]. При цьому «в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив кримінального правопорушення відповідає на питання, чим керується особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, то мета діяння визначає направленість дій, тобто – якого наслідку хоче досягти особа» [15, с. 72].

Метою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК можуть бути: 1) отримання певної матеріальної вигоди, чи іншої винагороди; 2) задоволення будь-яких власних егоїстичних інтересів.

Маючи за мету більш поглиблено з'ясувати питання, звернемося до існуючих поглядів на суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 253 КК. Зокрема, І. В. Самошенко зазначає, що суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується щодо діяння – умислом, щодо наслідків непрямым умислом, або необережністю» [16, с. 458]. О. О. Дудоров заявляє, що суб'єктивна сторона цього діяння характеризується умислом або необережністю (при цьому ставлення до наслідків відповідно до ч. 2 ст. 253 може бути тільки необережним) [17, с. 779]. В. А. Клименко наполягає на тому, що суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини або непрямым умислом до створення небезпеки настання перерахованих у ч. 1 наслідків (саме діяння вчиняється умисно) [18, с. 576]. Автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України», за заг. ред. Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. наполягають на тому, що суб'єктивна сторона цього діяння характеризується умисною виною (особа усвідомлює, що розробляє і здає замовнику технічну документацію без обов'язкових інженерних систем захисту

навколишнього природного середовища, що створює загрозу заподіяння шкоди і небезпеку настання тяжких наслідків, передбачених законом, і бажає передати замовнику таку документацію (а до настання можливих наслідків вина характеризується необережністю)» [19, с. 451].

Аналіз поглядів О. О. Дудорова, І. В. Самоценка, В. А. Клименка, свідчить, що ці автори не сприймають того факту, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 253 КК, відноситься до діянь з формальним складом, а ч. 2 цієї статті передбачає кримінальне правопорушення з матеріальним складом, а тому й описують суб'єктивну сторону не враховуючи положень об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення стосовно частин 1 і 2 цієї статті. Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій, які винний вчинив під час проектування чи експлуатації споруд без належних інженерних систем захисту довкілля.

Кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 253 КК, належать до так званих діянь з матеріальним складом, а отже, і можуть вчинятися з подвійною формою вини – до дій властивий умисел, а до наслідків – лише необережна

форма вини. Опитування прокурорів, слідчих, суддів, захисників стосовно суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за ч.2 ст. 253 КК України свідчить, що з цього питання були такі відповіді респондентів: 290 осіб (96,67%) заявили, що тут характерна подвійна форма вини: до дій умисна вина, а до наслідків необережна форма вини – 10 осіб (3,33%). Щодо необережності, то слід погодитися з думкою В. І. Антипова, що вина за ч. 2 ст. 253 КК може виявлятися як у вигляді злочинної самовпевненості так і у вигляді злочинної недбалості [20, с. 526].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 253 КК характеризується виною у формі умислу. Умисел тут може бути лише прямий (це підтверджується конструкцією описання об'єктивної сторони ч. 1 ст. 253 КК); 2) діяння, передбачене ч. 2 ст. 253 КК може вчинятися з подвійною формою вини (до дій з прямим умислом, а до наслідків можлива лише необережна форма вини); 3) у відповідності до п. 1 ст. 91 КПК органи досудового розслідування, суд у кожному кримінальному провадженні зобов'язаний встановити форму вини, мотив і мету вчинення цього кримінального правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Учебник уголовного права. Общая часть / [С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова и др.] / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. Москва : Изд-во «Спартак», 1998. 412 с.
2. Матвійчук В. К., С. А. Тарарухін. Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція]. Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1994. 36 с.
3. Светлов А. Я. Субъективная сторона преступления. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: часть Общая. Київ, 1995. С. 160–168.
4. Дагель П. С. Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве. Изв. вузов. Правоведение. 1969. № 1. С. 77–81.
5. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установления / П. С. Дагель, Д. П. Котов. Воронеж : Воронеж. университет, 1974. 230 с.
6. Дагель П. С. Понятие вины в советском уголовном праве. Материалы XIII научной конференции ДВГУ. Владивосток : 1968. Ч. IV. С. 121–129.
7. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. Москва : ООО «Профобразование», 2001. 135 с.
8. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. Москва : Юрид. лит, 1975. 184 с.
9. Злобин Г. А. Виновное вменение в историческом аспекте. Уголовное право в борьбе с преступностью. Москва : 1981. С. 20–26.
10. Протченко Б. А. Понятие невменяемости в советском уголовном праве. Изд. Вузов Правоведение. 1987. С. 82–86.
11. Кримінальний кодекс України: Кодекс, Закон від 05 квітня 2001р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 16.10.2020 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. 343 с.
13. Виктор Б. А. Цель и мотив в тяжких преступлениях. Москва : Госюриздат, 1963. 82 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон, Закон України від 13 квітня 2012 №4651-VI. Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013. 2013 р., / № 9-10 /, стор. 474, стаття 88 (в редакції на 11.09.2020 р.) [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [Навч. посібник] / Костенко О. М., Козаченко І. П., Матвійчук В. К. та ін. ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : КНТ, 2006. 432 с.

16. Самощенко І. В. Коментар до ст. 253 КК України. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. - Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна; [5-те вид., допов.] Харків : Право, 2013. С. 457-459.
17. Дудоров О. О. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2012. С. 720-782.
18. Клименко В. А. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. Київ : А.С.К., 2002р. С. 521-579.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. – Ч. 2 / Під заг. ред. Потебен'ка М. О., Гончаренка В. Г. Київ : Форум, 2001. 944 с.
20. Антипов В. І. Коментар до ст. 253 КК України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С. С. Яценка. Київ : АСК, 2001. С. 520-536.

REFERENCES:

1. Uchebnik ugovnogo prava. Oshchaya chast' / [S. V. Borodin, V. N. Kudryavtsev, N.F. Kuznetsova i dr.] / pod red. V. N. Kudryavtseva, A. V. Naumova. Moskva : Izd-vo «Spartak», 1998. 412 s.
2. Matviychuk V. K., S. A. Tararukhin. Sub'ektivna storona skladu zlochinu: [leksiya]. Kiiv : Ukrain'ska akademiya vnutrishnikh sprav, 1994. 36 s.
3. Svetlov A. YA. Sub'yektivnaya storona prestupleniya. Ugolovnoye pravo Ukrainской SSR na sovremennom etape: chast' Obshchaya. Kiiv, 1995. S. 160–168.
4. Dagal' P. S. Soderzhaniye, forma i sushchnost' viny v sovetskom ugolovnom prave. Izv. vuzov. Pravovedeniye. 1969. № 1. S. 77-81.
5. Dagal' P. S. Sub'yektivnaya storona prestupleniya i yeye ustanovleniya / P. S. Dagal', D. P. Kotov. Voronezh : Voronezh. universitet, 1974. 230 s.
6. Dagal' P. S. Ponyatiye viny v sovetskom ugolovnom prave. Materialy KHÍÍÍ nauchnoy konferentsii DVGU. Vladivostok : 1968. CH. ÍV. C. 121-129.
7. Rarog A. I. Sub'yektivnaya storona i kvalifikatsiya prestupleniy. Moskva : OOO «Profobrazovaniye», 2001. 135 s.
8. Demidov YU. A. Sotsial'naya tsennost' i otsenka v ugolovnom prave. Moskva : Yurid. lit, 1975. 184 s.
9. Zlobin G. A. Vinovnoye vmeneniye v istoricheskom aspekte. Ugolovnoye pravo v bor'be s prestupnost'yu. Moskva : 1981. S. 20-26.
10. Protchenko B. A. Ponyatiye nevmenyayemosti v sovetskom ugolovnom prave. Izd. Vuzov Pravovedeniye. 1987. S. 82-86.
11. Krimíal'niy kodeks Ukraíni: Kodeks, Zakon víd 05 kvítnya 2001r. № 2341-III // Vídomostí Verkhovnoí Radi Ukraíni víd 29.06.2001. 2001 r., № 25, stat'tya 131(v redaktsíí na 16.10.2020 r.) [Yelettronniy resurs]. Rezhim dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Malinin V. B. Prichinnaya svyaz' v ugolovnom prave. SPb. : Izd-vo «Yuridicheskiy tsentr Press», 2000. 343 s.
13. Viktorov B. A. Tsel' i motiv v tyazhkiykh prestupleniyakh. Moskva : Gosyurizdat, 1963. 82 s.
14. Krimíal'niy protsesual'niy kodeks Ukraíni: Zakon, Zakon Ukraíni víd 13 kvítnya 2012 №4651-VÍ // Vídomostí Verkhovnoí Radi Ukraíni víd víd 08.03.2013. 2013 r., / № 9-10 /, stor. 474, stat'tya 88 (v redaktsíí na 11.09.2020 r.) [Yelettronniy resurs]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
15. Krimíal'ne pravo Ukraíni. Zagal'na chastina : Praktikum [Navch. posíbnik] / Kostenko O. M., Kozachenko Í. P., Matviychuk V. K. ta ín.; za zag. red. V. K. Matviychuka. Kiiv : KNT, 2006. 432 s.
16. Samoshchenko Í. V. Komentar do st. 253 KK Ukraíni. Krimíal'niy kodeks Ukraíni. Naukovo-praktichniy komentar: u 2 t. - T. 2 : Osobliva chastina / YU. V. Baulín, V. Í. Borisov, V. Í. Tyutyugin ta ín.; za zag. red. V. YA. Tatsiya, V. P. Pshonki, V. Í. Borisova, V. Í. Tyutyugina; [5-te vid., dopov.] Kharkív : Pravo, 2013. S. 457-459.
17. Dudorov O. O. Zlochini proti dovkiílya. Naukovo-praktichniy komentar Krimíal'nogo kodeksu Ukraíni ; Za red. M. Í. Mel'nika, M. Í. Khavronyuka. Kiiv : Yuridichna dumka, 2012. S. 720-782.
18. Klimenko V. A. Zlochini proti dovkiílya. Naukovo-praktichniy komentar do Krimíal'nogo kodeksu Ukraíni / Za red. S. S. Yatsenka. Kiiv : A.S.K., 2002r. S. 521-579.
19. Naukovo-praktichniy komentar do Krimíal'nogo kodeksu Ukraíni: U 2-kh ch. – CH. 2 / Pid zag. red. Poteben'ka M. O., Goncharenka V. G. Kiiv : Forum, 2001. 944 s.
20. Antipov V. Í. Komentar do st. 253 KK Ukraíni. Naukovo-praktichniy komentar do Krimíal'nogo kodeksu Ukraíni / Za red. S. S. Yatsenka. Kiiv : ASK, 2001. S. 520-536.